

MENS en Wereld

Amerikaanse visie

Een tochtige, vochtige kelder, zonder behoorlijke ramen, van de wereld gescheiden door een puntig traliehek — als een symbool! — kale beschimmelde wanden, een ruwe stenen vloer, een roestig ijzeren ledikant, een vervelozige tafel zonder laken, zonder kleed; een paar haken geslagen in de kalken wand, wat schamele kleren er aan: een der talloze vunjige „kamers“, waarin vele duizenden verjaagden hun „leven“ moeten slijten. Tussen die rommel een vrouw, die — zoals wij — haar jeugdromen heeft gehad, die — zoals wij — het geluk heeft gewild, die door krachten groter dan de hare is losgeslagen van het land, de stad, de familie die haar lief zijn. Voor haar en haar lotgenoten ijvert mr Van Heuven Goedhart.

De hoge commissaris voor het Vluchtelingenvraagstuk heeft, gelukkig, niet voor dovemansoren gesproken. Het geld stroomt toe en het offeren is een nationale zaak geworden. Het doel van het comité-vluchtelingenhulp is om enige miljoenen bijeen te brengen, en hoewel de stroom stijgt is dit bedrag nog lang niet bijeen. (Zoals U weet is het giro-nummer van 't comité 51.00, Den Haag). „Een uur voor een toekomst“; het is niet veel, maar talloze uren samen zullen een menswaardige toekomst voor duizenden kunnen zijn.

De wereld wordt vergeven door een aantal problemen die te zwaar blijken om definitief opgelost te worden, maar het vluchtelingen-vraagstuk kan wel opgelost worden en die oplossing — de mensen inschakelen in het maatschappelijk leven — is afdoende. De hoge commissaris is, met zijn staf, bezig zijn functie zo te vervullen dat hij kan aftreden! Dit vluchtelingenvraagstuk moet en zal een oplossing krijgen en dat kan, mits U de fantasie kunt opbrengen om U in het lot van de kampbewoners in te denken en dan geeft. Een rijpende vraag blijft: „Nú, na tien jaar, begint men, nú stroomt het geld binnen, nú blijkt het te kunnen. Waarom niet eerder?”

De voorzitter van de „American Humanist Association“ (het Amerikaanse Humanistische Verbond) Lloyd L. Morain heeft, tezamen met zijn vrouw, Mary Morain, een in vele opzichten interessant en verhelderend boekje geschreven „Humanism as the next step“ (Humanisme, de volgende stap), uitgegeven in 1954 door de Beacon Press in Boston, waarin de schrijvers in eenvoudige en voor ieder begrijpelijke taal uiteenzetten wat het humanisme is en welke belangrijke Amerikanen tot deze geestelijke stroming behoren. Een belangrijk deel van het boek wordt ingenomen door de vaste verwachting van de schrijvers dat het humanisme een antwoord kan geven op de uitdagingen van deze tijd. Merkwaardig genoeg spreken zij van het humanisme als van „wereld's nieuwe grote geloof“, een term die voor humanisten in West-Europa verwarring wekt, omdat vele wezens-trekken van wat wij onder geloof verstaan, juist ontbreken, maar dat is een woordenkwestie en raakt de zaak zelf niet.

In het negende hoofdstuk geven de schrijvers, zij het met aarzeling, naar zij zeggen, een lijst van vragen waardoor de lezer die daarop antwoord geeft bij zich zelf kan nagaan of hij zich tot de humanisten kan rekenen. Het is van belang voor de lezers van M. en W. om kennis te nemen van deze Amerikaanse lijst, juist nu de voorstellen tot de veranderde beginsel-verklaring van het Humanistisch Verbond gepubliceerd zijn.

Het zijn de volgende vragen:

1. Geloof u dat de mens steeds meer kennis zal vergaren omtrent de wijze waarop de aarde ontstond, het leven zich ontwikkelde en op welke wijze de mens zijn ethische en morele systemen heeft gevormd?
2. Geloof u dat de mens een deel is van de natuur en dat er niet een godheid in het bijzonder voor zijn heil werkzaam is?
3. Geloof u dat de wereldgodsdiensten en

de heilige boeken uit de geesten van sterfelijke mensen zijn ontstaan en dat godsdiensten verschillende doelen hebben gediend en verschillende tijden en op verschillende plaatsen?

4. Geloof u dat het leven dat wij leiden en de aard van de omgeving die wij hebben met andere mensen van de grootste betekenis is?
5. Geloof u dat psychologen, psychiaters en sociologen steeds meer onze kennis omtrent de voorwaarden van het individuele en maatschappelijke welzijn zullen vergroten?
6. Voelt u zich dikwijls geïnspireerd door het besef, dat u deel is van de natuur?
7. Geloof u dat de zin van het leven er door ons zelf wordt ingelegd?

De schrijvers vervolgen: „Als U bevestigend antwoordt op de meeste vragen kunt U zich tot de humanisten rekenen, want U beschouwt de mens vanuit een natuurlijk en humanistisch gezichtspunt. U hebt vertrouwen in de toekomst van het mensdom hier op aarde en U gelooft dat het hoogste doel van de mens is te streven naar een betere wereld voor allen. Is U geneigd nieuwe ontdekkingen van welke aard ook en op welk gebied ook van het menselijk denken en gedrag, in aanmerking te nemen, zelfs als zou dit leiden tot een herzien van enkele van Uw meest geliefkoosde verwachtingen? Wij zien niet in hoe iemand die vasthoudt aan zijn geloof in een godsdienst of een niet-natuurlijke filosofie dit bevestigend zal kunnen beantwoorden. Humanisten kunnen dit wel.”

Wij wilden U deze vragenlijst niet onthouden, vooral niet omdat U nu in staat is een vergelijking te maken tussen wat humanisten in Amerika essentieel achten voor hun levensovertuiging en wat Nederlandse humanisten als wezenlijk beschouwen.

KRITISCH ALLERLEI

BIJ de politieke beschouwingen over de Rijksbegroting 1955 in de Tweede Kamer hebben verschillende Kamerleden het mandement in het debat betrokken. Prof. Oud heeft enkele hartige woorden over dit bisschoppelijk geschrift gezegd. Hij meende, dat de bisschoppen hun gelovigen als onmondigen behandelen en vroeg zich af, waar de vrijheid blijft, wanneer niet alleen bepaalde lidmaatschappen worden verboden, maar ook lectuur en het luisteren naar sommige radio-uitzendingen. Prof. Oud zei letterlijk: „Wat in het mandement in het bijzonder treft, is de ondergrond van gebrek aan vertrouwen in de vastheid der overtuiging van de leden der Kerk.” Voorts verbaasde hij zich over de gereformeerde dr Bruins Slot, die het jammer vond, dat de Gereformeerde Kerk niet iets dergelijks als het mandement had. „Ik had de indruk, dat er één ding is, dat de geachte afgevaardigde in het bijzonder spijt, nl. dat er geen gereformeerde bisschoppen zijn,” merkte prof. Oud op.

Toch blijkt niet iedere partijgenoot van dr Bruins Slot het met deze anti-revolutionaire politicus eens te zijn. Het is wonderlijk, dat in een partij, waar men zich zo gaarne beroept op eeuwige en onveranderlijke beginselen, de meningen niet altijd overeenstemmen, ook waar het principiële kwesties betreft. Prof. dr R. Schippers heeft op de a.r.-partijconferentie gewezen op de gevaarlijke aspecten van het mandement. Aan het verslag in „Trouw” (14/10) ontleen wij het volgende:

„Handelende over het mandement, merkt de referent op, dat de schrijvers daarvan geen r.k. bisschoppen zouden zijn, indien zij niet door het contra-reformatorisch visioen van de romanisering van Nederland bewogen werden.... Tegen die r.k. opmars die het chr.-nationaal stempel van ons volkskarakter (zie art. 1 van het a.r. program) zou willen vervangen door een r.k.-nationaal, zullen wij in het geweer komen....

Maar nu is het voor ons interessant te weten, hoe het met de vorming van een r.k. geweten toegaat. En het mandement kan ons dit leren. De juiste opvatting schijnt te zijn, dat de bisschoppen aangeven wat naar hun mening de uitkomst moet zijn, waartoe een goed functionerend katholiek geweten moet geraken.... Waar de bisschoppen voorgaan en het volk alleen maar volgen mag, zien wij de gehele christelijke vrijheid in handen van de bisschoppen gelegd; zij leggen de wet uit en zij geven dispensatie; zij trekken met leergezag de lijnen voor het praktische, christelijke beleid in ieders leven.”

In „The Times” (13-10) stond een verslag van een rede, die de bekende Engelse historicus prof. A. Toynbee hield over de vooruitzichten van wereldeenheden. Hij betoogde, dat de moderne vernietigingstechniek, de atoombom, een beslissende invloed zal hebben op de wereldgeschiedenis. De controle van de atoomenergie zal spoedig overgedragen worden aan een wereldautoriteit. Prof. Toynbee was in zoverre optimistisch, dat hij geen derde wereldoorlog verwachtte, maar wel een lange tijd van „missionary warfare with an undramatic ending” (zendingsoorlog met een ondramatisch einde).

ONLANGS verscheen een boek van prof. dr T. P. van der Kooy „Op het grensgebied van economie en religie” waarin deze de volgende stelling verdedigt: „De economische beslissing is slechts verantwoord wanneer zij voldoet aan alle normen... Alleen de Bijbel ontdekt voor ons het geheim van de oorsprong van het leven en van de eenheid der normen, die God heeft neergelegd in de schepping.” In „Maatsnappijbelangen” (Augustus) merkt dr Bierens de Haan naar aanleiding van deze stelling het volgende op: „M.a.w.: de economische beslissing is slechts verantwoord, wanneer deze past in de zin der schepping, zoals de Bijbel die openbaart”. Dr Bierens de Haan, heeft hierop wel enige kritiek: „...het Evangelie geeft geen voorschriften voor de inrichting der maatschappij — deed het dit wel, dan zou het aan een bepaalde historische situatie gebonden, en dus reeds lang verouderd zijn.” Volgens dr Bierens de Haan kan de Bijbel dus moeilijk de leidraad voor het economisch leven en voor de economische wetenschap zijn. Hij concludeert dan: „Het zijn steeds de verantwoordelijke mensen die, op grond van hun overtuiging, moeten beslissen. En in die overtuiging, in die verantwoordelijkheid, zal, in zo verre het gaat om verhoudingen tot andere mensen, ook de eis van naastenliefde, van eerbied voor de andere mens meespreken, of moeten meespreken. En dit geldt evenzeer voor kerkelijken als buitenkerkelijken, evenzeer voor de humanist als voor degeen, wiens overtuiging gegrond is op het Evangelie.”

De Utrechtse sterrenwacht is na een jarenlang onderzoek, gebaseerd op uitgebreide enquêtes, tot de conclusie gekomen, dat de verhalen over vliegende schotels naar het rijk der fabels moeten worden verwezen. Het „Haagsch Dagblad” (29-10) schrijft hierover o.m. „Wij tekenen hierbij aan, dat men in wetenschappelijke kringen het ver-

schijnsel „vliegende schotels” als een soort besmettelijke ziekte beschouwt. Er is in de wetenschap nergens een hokje, waarin ze passen. Sterrenkundigen in de gehele wereld — er bij gehaald, omdat „men” de schotels graag verklaart uit buitenaardse herkomst — glimlachen meewarig als er Mars- of Venusmannetjes ter sprake komen. De vermaarde Zwitserse psycholoog Jung spreekt van massa-suggestie: nu het er op aarde niet al te florisant uitziet projecteert men voorwerpen in de hemel die moeten wijzen op het bestaan van betere werelden, dan waarin wij leven”. Tot „zover het „Haagsch Dagblad”. Treurig is, dat sommige uitgevers en weekbladen deze schotelpsychose door bepaalde publicaties nog aanwakkeren.

In het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde (31-7) lezen wij een kort bericht over een conferentie over „The Concept of Race” („De opvattingen over rassen”) welke georganiseerd was door de „Medical Association for the Prevention of War” (organisatie van artsen, die zich ten doel stelt oorlog te voorkomen). Aan de orde kwamen misverstanden en moeilijkheden ten aanzien van kenmerkende verschillen. De traditionele karakterisering van de Chinezen als „listig” en „onaandoenlijk”, de Ieren als „oorlogszuchtig”, de Duitsers als „overdreven gevoelig” en „wreed” is wetenschappelijk niet gefundeerd. Het geestelijk milieu is van groot belang: de negers van New York en Pennsylvania staan intellectueel op hoger peil dan de blanken van Mississippi, Kentucky en Alabama. Geografie, nationaliteit en godsdienst schieten voor biologische classificatie tekort. Afri-

kanen en Australiërs onderscheiden zich tezamen door hun huidkleur van Europeanen; maar beoordeeld naar hun MN-bloedgroep, onderscheiden Europeanen en Afrikanen zich tezamen van Australiërs.

Prof. S. U. Zuidema, hoogleraar aan de Vrije Universiteit heeft, volgens een verslag in de N.R.C. (28-10), een kritisch betoog over mandement en doorbraak gehouden voor de Centrale A.R. kiesvereniging in Rotterdam. Hij zei o.m.: „Het mandement wordt gedreven door de katholiseringsidee: Nederland worde katholiek-nationaal! Het optreden van de bisschoppen is dus niet Nederlands te noemen en Nederland zij derhalve gewaar-schuwd..... In het r.k. denken bestaat t.a.v. de taak en de roeping van de kerk geen enkele begrenzing.....” Prof. Zuidema zag twee grote gevaren voor het prot.-chr. deel van de natie: het rooms-katholicisme en het humanisme. Tolerantie jegens beide gevaren is, volgens hem, on-duldbaar.

„Toen werd gevraagd, of de gereformeerden niet met hun eigen beginselen in strijd kwamen, als ze aan anderen (Humanistisch Verbond) ontzegden, wat ze zelf voorstaan (geestelijke vrijheid, dus ook de vrijheid om humanistische raadslieden in het leger toe te laten), zei prof. Zuidema, dat de militairen wel humanistische bijstand op geestelijk gebied kunnen krijgen, als ze dat willen, maar dat hij er tegen was, dat deze raadslieden („geestelijken” noemden prof. Zuidema herf smaland) dezelfde positie zouden krijgen als de r.k. of prot. geestelijken en dus door het rijk zouden worden betaald.”

EEN HOVENIER

*Landschap, verwilderd onder zon en wind,
dat door een woekerkruid werd aangevreten,
gedoemd om sneller nog te zijn vergeten
dan wien geen sterveling ooit heeft bemind.*

*Een loden lucht des daags en in den nacht
het smachtend jammeren van dieren
langs de verzande bedding der rivieren —
o hart, mijn hart, en wat hebt gij verwacht?*

*— Een hovenier, een hoeder van 't gewas,
van bomen, bloemen en het lage gras,
die zonder hem zouden zijn omgekomen.
Een hand die leidt, een mond die woorden spreekt,
waarin een late deernis openbreekt
als water, klaar en stromende vernomen.*

JAN CAMPERT
(1902—1943)

HET VERBOND ANTWOORDT . . .

In de eerste jaren na de oprichting van het Humanistisch Verbond wisselden in de rooms-katholieke pers kritisch waarderende en onverholen afbrekende beschouwingen elkaar af. Dit veranderde in de eerste helft van 1952, toen de Limburgse pers een campagne opende tegen de humanistische stroming in ons volk, die in verscheidene andere r.k.-organen weerklank vond. Deze stroom van artikelen en berichten bleek van een dergelijk minderwaardig gehalte, dat het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond zich genoodzaakt zag daartegen in een uitvoerige verklaring stelling te nemen. Die verklaring heeft er wel toe bijgedragen, de discussies op een hoger plan te brengen.

Toen werd het „strijdterrein” verplaatst naar het parlement: daar was (op 3 Febr. 1953) het eerst de heer Ruys de Beerenbrouck, die het opnam voor de aanspraak der kerkgenootschappen, hun monopoliepositie onverkort te handhaven. Het Verbond reageerde daarop met een nota van zijn voorzitter aan alle Eerste- en Tweede Kamerleden met de bedoeling, klaarheid te scheppen over de opzet van de humanistische verzorgingsarbeid voor buitenkerkelijken, want daarover was in wezen de twist ontbrand. In zijn Nieuwjaarsbrief-1954 liet het hoofdbestuur van het H.V. nogmaals onomwonden uitkomen, dat het die geestelijke verzorging zag (en ziet) als een „bijdrage, die ook de humanisten willen geven aan dit volk, waarmee zij zich zo ten volle verbonden voelen. Juist daarom grieft het hun zozeer, dat velen zich niet ontzien om hen in die volksgemeenschap tot tweede-rangs burgers te degraderen”. Vrij kort daarna diende in de Tweede Kamer pater Stokman zijn bekende motie in, die de beroering hoog deed opgolven. Hoewel in deze — met de stemmen van V.V.D., P.v.d.A. en C.P.N. tegen — aanvaarde motie de regering formeel tot eigenlijk niets anders werd uitgenodigd dan nadere overweging van haar standpunt t.o.v. humanistische geestelijke verzorging voor buitenkerkelijken, was het toch moeilijk haar los te zien van de reeds vrij lange, hier uiterst beknopt gereleveerde voor-geschiedenis.

Deze kreeg spoedig haar vervolg in het rapport „Overheid en Humanistisch Verbond”, dat op 8 Maart 1954 verscheen, samengesteld en uitgegeven door het rooms-katholieke Centrum voor Staatskundige Vorming. Dit rapport was kennelijk een eerste poging de discussie over het humanisme op een principiële niveau te plaatsen, ook al moest de algemene voorzitter van het Verbond, dr J. P. van Praag, in twee artikelen in dit blad — „Overheid en Humanistisch Verbond”, verschenen op 19 April, en „Schermutselingen op het voor-terrein”, geplaatst op 15 Mei — op een reeks schromelijke tekortkomingen in dat rapport wijzen.

Via de koersverandering in de rooms-katholieke pers, de bestrijding door r.k.-Kamerleden en het rapport van het r.k.-Centrum voor Staatskundige Vorming kwam ten slotte de officiële uitspraak der r.k.-bisschoppen (in het mandement), dat „iedere gelijkstelling, in rechte en feite, van de godsdienstige verzorging door de Kerk en de verzorging door het Humanistisch Verbond” onaanvaardbaar was en dat de staat „tot iedere prijs” zou moeten vermijden de schijn op zich te laden „een feitelijke god-loze verzorging te stimuleren”.

op „Overheid en Humanistisch Verbond”, rapport van het Centrum voor Staatskundige Vorming

Tegen de vele aantijgingen, verdachtmakingen, (al of niet bewuste) verdraaiing of onjuiste weergave van feiten, ontoelaatbare koppeling van het Humanistisch Verbond aan bepaalde politieke of nóg anderssoortige organisaties, tegen wanbegrip en principiële bezwaren heeft nu het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond zijn antwoord geformuleerd in een 32-pagina's dikke brochure, die deze week is verschenen: „Het Humanistisch Verbond antwoordt”.

In dit geschrift geeft het hoofdbestuur, als inleiding, een uitvoerige weergave der voor-geschiedenis, waarna het in vier hoofdstukken en een slotwoord het rapport van het Centrum voor Staatskundige vorming bestrijdt. Wat betreft de stellingneming tegen de beweringen-zonder-meer, als zou het Humanistisch Verbond nauw verbonden zijn met de Partij van de Arbeid en de Nederlandse Vereniging voor Sexuele Hervorming, en dat het de zedelijkheid zou ondergraven, moeten wij — wegens ruimtegebrek — verwijzen naar de twee genoemde artikelen van dr Van Praag. Ook de houding van het H.V. ten aanzien van het anti-militarisme en het communisme worden daarin behandeld.

In hoofdstuk II belicht het H.B. de principiële verschillen tussen katholicisme en humanisme. Het zegt daar o.m.: „Het Humanistisch Verbond heeft er nimmer twijfel over gelaten, dat het het bestaan van een persoonlijk God niet ontkent, maar zich dienaangaande principieel onwetend moet verklaren” en het vervolgt even verder: „Hiermee is het enorme verschil tussen katholicisme en humanisme . . . niet verkleind: de humanisten en met hen honderdduizenden andere ernstige Nederlanders, zouden een verschrikkelijke onwaarachtigheid begaan, als zij beweerden wel iets van God te weten, en de katholieken naar wij aannemen evenzeer, als ze voorgaven dat deze onwetendheid er niet zoveel toe zou doen. Maar er is geen enkele reden om de verschillen anders te verstaan dan ze zich voordoen naar de oprechte mening en het beste weten van de betrokkenen zelf. Alleen dan is een gesprek — aangenomen dat men dit beoogt — mogelijk”.

En vervolgens, dieper ingaand op het principiële verschil over de zedelijkheid — waarvan het Centrum beweerde: het humanisme noemt zedelijk, wat het leven bevordert en onzedelijk wat het schaadt — zegt het hoofdbestuur: „De (humanistische) grondgedachte (over zedelijkheid) staat klaar en duidelijk in de beginselverklaring van het Humanistisch Verbond. Het is de opvatting, dat de mens drager is van een niet aan persoonlijke willekeur onderworpen normgevoel of waardebesef. M.a.w. de mens wordt een zedelijk beginsel toegekend, dat aan alle feitelijke zedelijke oordelen voorafgaat, ja zelfs werkt voordat de mens bewust tot enige zedelijke formulering gekomen is, en hem dwingt tot een zedelijke stellingname, die in zijn intuïtieve klaarblijkelijkheid de grondslag vormt van alle ethiek”.

Het hoofdbestuur toont dan aan, dat het rapport van het Centrum alle officiële uitspraken en rapporten van het Verbond bij zijn formuleringen heeft verwaarloosd en zich menigmaal beroept op particuliere meningen

van soms vrijwel of geheel onbekenden. En op deze wijze belicht het „de humanistische opvattingen” over opvoeding, sexuele ethiek, huwelijk, homo-sexualiteit, geboorteregeling, enz. enz.” Erger is trouwens dat het rapport geen betrouwbaar beeld geeft van de geest, waarin de onderhavige punten (soms in het Verbond) aan de orde komen. Het teleurstellende is eigenlijk, dat dit gedeelte (van het rapport) helemaal niet polemiseert, maar speculeert op emoties van verbazing en afkeer. Wat er in brede kring — bij voorbeeld onder protestanten — over wordt gedacht, en wat het waarheidselement er in is, komt nauwelijks ter sprake. „Tegenover de visie van de zedelijke onmondigheid van de mens, die eigen is, zoal niet aan het katholicisme dan toch aan de katholieke levenssfeer, staat de humanistische visie van een zedelijke ontplooiing, waarbij steeds opnieuw het zedelijk beginsel in ieder mens geconfronteerd wordt met de concrete situatie in zijn volle omvang”.

Op dit punt laat het hoofdbestuur, enkele regels verder volgen: „Rondt beledigend en lasterlijk is de bewering, dat ongodsdienstigheid gevolgen zal hebben „op 's mensen opvattingen omtrent waarheid en rechtvaardigheid, vooral wat betreft het beleven van deze beide”; onhoudbaar de uitspraak, dat ook reformatorische christenen soortgelijke ideeën verkondigen op zedelijk gebied als de humanisten, maar dat hun geloof in God en Christus hen behoeden voor de afdwalingen, die men bij het Humanistisch Verbond aantreft”.

Het hoofdbestuur miskent niet „de diepe betekenis, die de gehoorzaamheid voor de Christen heeft”, maar moet „vaststellen, dat daaraan de zedelijkheid meer dan eens ten offer gevallen is. Men hoeft slechts te denken aan inquisitie, godsdienstoorlogen, heksenprocessen, en om dichter bij te blijven, aan de kwestie van Jehova's Getuigen en de Joodse oorlogspleegkinderen, om te verstaan wat wij bedoelen”.

In hoofdstuk III zegt het hoofdbestuur o.m. over „Kerk, staat en verdraagzaamheid”, dat „ruimte en eerbiediging geëist worden voor de enkeling, waar het geldt de beleving en ontplooiing van zijn diepste levensovertuigingen, en voor de levensbeschouwelijke verbanden, waarin hij tezamen met gelijkgezinden hetzelfde nastreeft” en „Een bijzondere betekenis heeft de eis der verdraagzaamheid in Nederland in de verhouding tussen de levensovertuigingen. In zijn houding tegenover de kerken zal de humanist zijn verdraagzaamheid waar moeten maken. Het moet de humanist mogelijk zijn dit eigene van de Kerk. te respecteren; ook in die zin, dat de uitingen daarvan in het openbare leven worden aanvaard. Met dit voorbehoud dat niet aan anderen dan tot de Kerk behorenden godsdienstige eisen dwingend worden opgelegd, en aan de staat niet de eis gesteld wordt van bijzondere tegemoetkomingen voor de Kerk alleen”. „Binnen deze grenzen mag de staat, naar humanistisch inzicht, niet discrimineren tussen de verschillende zich in de staatsgemeenschap openbarende levensovertuigingen”.

In het laatste hoofdstuk („De overheid en de humanistische geestelijke verzorging”) stelt het hoofdbestuur vast, dat in het rapport van het Centrum niets blijkt van begrip voor het uiterst belangrijke geestelijke verzorgingswerk, dat het H.V. verricht onder buitenkerkelijken. „Het maakt slechts

(Zie verder pag. 4)

HAILE SELASSIE

bestrijder van slavenhandel

De komst van Haile Selassie heeft ten onzent nog eens weer de aandacht gevestigd op het keizerrijk Ethiopië in Oost-Afrika. Wij zijn nog niet vergeten, hoe de Italianen onder het fascistisch régime dit rijk in 1935—1936 onder de voet liepen, doch het reeds in 1941 weer moesten prijs geven. Zoals elke agressor voorwendsels zoekt om zijn aanval te rechtvaardigen, zo meende ook Italië in de sociale toestanden in Ethiopië een prachtig object gevonden te hebben voor zijn propaganda. Het bestuur, de rechtspraak, en het gevangeniswezen in Ethiopië zouden een aanfluiting van de menselijke waardigheid zijn; slavernij en slavenhandel zouden er welig tieren. Mussolini's boodschapper baron Aloisi kwam in de Assemblée van de Volkenbond in verontwaardiging tot de conclusie: „Deze barbaarse, middeleeuwse toestanden sluiten Ethiopië uit van de gemeenschap van beschaafde naties”.

Dezelfde klanken hadden wij reeds vernomen in 1923, toen Ethiopië een verzoek had ingediend, om als lid tot de Volkenbond te worden toegelaten. Toen verzette Engeland zich daartegen op grond van het feit, dat de leden van de Volkenbond zich verplichtten in geen hunner gebieden slavernij en slavenhandel te zullen dulden. Hoe kon men dan een staat als lid toelaten, die nog miljoenen slaven binnen zijn grenzen bezat? Frankrijk oordeelde milder. Zijn vertegenwoordiger, De Jouvencel, betoogde in de Assemblée: „Wat betreft de slavernij in Ethiopië zullen vele regeringen moeten bekennen, dat zij in hun Afrikaanse bezittingen voor dezelfde moeilijkheden als dit land hebben gestaan. Dit was het geval met de Franse koloniën, met Belgisch Congo, enz.”

Met dat „enz.” bedoelde hij de Engelse koloniën. Want inderdaad werden in de Anglo-Egyptische Soedan en in Brits-Nigeria na de eerste Wereldoorlog ook nog slaven aangetroffen. Waarom dan zo hoog van de toren geblazen over de slaven in Ethiopië als zij in de eigen koloniën nog talrijk waren? Bovendien heeft geen volk zoveel mensen in slavernij over de Atlantische Oceaan naar de plantages in Amerika gesleept als de Engelsen. Maar Engeland heeft in zijn geschiedenis steeds arsenalen vol morele bezwaren tegen andere landen gehad, die het opende zodra zijn politiek dat vereiste: tegen de Belgische koning Leopold II over de Congo-gruwelen in 1904, tegen de Zuid-Afrikaanse Boeren, over de behandeling der inboorlingen in 1899, tegen Egypte over de behandeling der Fellah's in 1878, tegen de Lesseps over de arbeiders bij het graven van het Suez-kanaal in 1865.

Ondanks de Engelse bezwaren werd Ethiopië toch tot de Volkenbond toegelaten, maar Haile Selassie was gewaarschuwd, dat de slavernij en de slavenhandel in zijn land prachtig propaganda-materiaal vormden voor een eventuele

aanvaller, om Ethiopië in de ogen van de wereld een slechte reputatie te bezorgen. En indien hem in 1923 de ogen nog niet ware opengegaan, dan kon dit geschieden door een boek van lady Kathleen Simon, die in 1929 schreef: „Het is de plicht van de beschaafde wereld te overwegen, welke maatregelen genomen kunnen worden, om de toestanden in Ethiopië te verbeteren. De tegenwoordige situatie kan niet voortduren zonder tot internationale verwickelingen aanleiding te geven”.

Was er grond voor de verontrusting van Mrs. Simon? Inderdaad waren er nog miljoenen slaven in Ethiopië, maar bij de beoordeling van deze toestand diene men voorzichtigheid te betrachten. De slavernij in Oost-Afrika en het Midden-Oosten droeg een volkomen ander karakter dan in Amerika. Natuurlijk kregen de slaven de onaangenaamste werkjes op te knappen, maar een diepe sociale kloof tussen heer

(Vervolg van pag. 3)

de indruk zich uit te putten in argumenten die kunnen dienen om het humanisme klein te houden. Dat men daarmee geen oplossing biedt voor de buitenkerkelijken, die in de godsdienst geen steun meer vinden, en er zelfs niet meer van willen weten, schijnt voor de samenstellers nauwelijks te wegen”.

....Wij zijn het (verder) niet met het rapport eens, dat van de staat verlangd mag worden, dat hij op zijn wijze meewerkt aan het behoud van God en godsdienst. Tenminste als dat zou betekenen, dat alleen op die grond een niet-godsdienstige levensovertuiging achtergesteld zou moeten worden. Wel kunnen wij verstaan dat de overheid van de Nederlandse staat hier en nu rekening houdt met de godsdienstige gevoelens en opvattingen van de meerderheid der bevolking. Ook kunnen we treden in de mening, door het rapport uitgedrukt, dat de overheid de bevoegdheid heeft een levensovertuiging te toetsen, indien op een zekere erkenning in overheidsverband aanspraak

en meester als in Amerika bestond in Ethiopië niet. Zelfs konden slaven in het paleis van de keizer, in het bestuur, in het leger tot hoge ambten opklimmen.

In Europa is echter het oordeel over de slavernij in hoge mate beïnvloed door het boek van Mrs Beecher Stowe: „De Negerhut van Oom Tom”. Bij de woorden slavernij en slavenhandel stelt men zich de mensonterende toestanden op de plantages in Amerika voor ogen. Daardoor is de publieke opinie in Europa zeer gevoelig wanneer het de slavernij betreft. Het woord alleen roept te veel ellendige associaties op. In feite echter had de Ethiopische slaaf een veel vrijer leven dan b.v. de arbeiders in de mijnen van Europese ondernemingen van Belgisch Congo, Rhodesia of Zuid-Afrika. Zijn werk op de akker of in de huishouding was oneindig veel lichter en aangenamer dan dat in de mijnen.

De zogenaamde vrijheid van de mijnarbeider was illusoir: door de geringe oppervlakte van de reservaten die aan de inboorlingen zijn toegewezen, door de slechte landbouwmethoden die de grond uitputten, of door de belastingen die ze moeten betalen, zijn vele inboorlingen gedwongen om in de mijnen te gaan werken. Mijntering en ongevallen maken veel slachtoffers onder hen. Maar omdat wij hier met zogenaamde vrije arbeid te doen hebben, aanvaardt de Europese publieke opinie deze verhoudingen zonder enig protest. Als echter het woord slavernij opklinkt, worden de gemoederen plotseling verontrust. Wel moet toegegeven worden, dat het bij de slavenjachten allesbehalve zachtzinnig toeging. Grote gebieden werden daardoor ontvolkt en velen vonden daarbij de dood. Al moge dan de slavernij volstrekt geen wreed karakter hebben gehad, het maken van de slaven ruïneerde hele landstreken en veroorzaakte een massa leed.

wordt gemaakt. Maar dan alleen op haar achtbaarheid en overeenstemming met de eisen van het staatsbestel. In dit verband moeten we uiteraard opnieuw vaststellen, dat de opvattingen over het Humanistisch Verbond waarvan het rapport uitgaat..... onhoudbaar zijn en een tendentius beeld van onze organisatie geven”.

In zijn slotwoord zegt het hoofdbestuur, dat de brochure een oprechte poging is „het principiële gesprek, dat in de politieke machtsstrijd dreigt te verstikken, mede op gang te houden”. En het besluit: „Op die basis der waarachtigheid moeten we in Nederland samenleven... of samen ruziën”.

Wij moeten het er verder bij laten. Wij hopen op de betekenis-in-wijder-verband van „Het Humanistisch Verbond antwoordt” nader terug te komen. Nu al willen wij al onze lezers, en verder iedereen die een warm voorstander is van vrije meningsvorming en onbelemmerd geestelijk leven, opwekken de brochure te kopen. De prijs is f 0,90. Bestellingen: aan de plaatselijke brochurehandelaars en aan het Centraal Bureau, Bleyenburgerstraat 1, Utrecht. Gironummer: 304.960.

Haile Selassie wist dus, dat hij aan de slavernij en de slavenhandel op korte termijn een einde diende te maken, wilde hij interventie voorkomen. Hij moest deze hervormingen doorvoeren tegen de zin van vrijwel zijn gehele volk, ook van de invloedrijke geestelijkheid, die de slavernij beschouwde als een door God gewilde instelling en zichzelf als een wachter der Mozaïsche wet. Toen kon Haile Selassie op de lange duur resultaten boeken. Duizenden slaven werden bevrijd en de slavenhandelaars streng gestraft. De Engelse reiziger *Stee* constateerde in 1935, dat de slavenhandel zeer veel moeilijker was geworden. Het vervoer van de slaven geschiedde niet meer langs de openbare wegen; de handelaars kampeerden in de bossen en trokken 's nachts verder; openbare slavenmarkten kwamen niet meer voor. Ook de Italianen hebben een aantal slaven bevrijd, die zij werk konden verschaffen bij het aanleggen van een groot weggennet en voor de grote behoeften van het leger.

Na de bevrijding in 1941 startte het Ethiopische bewind met zeer zware geld-, vrijheids- en zelfs de doodstraf op kinderroof en slavenhandel. Dat deze opnieuw voorkwamen blijkt hieruit, dat het Hoogerechtshof in 1942 rond 150 gevallen behandelde, waarbij verscheidene kinderrovers en slavenhandelaars ter dood werden veroordeeld. Ook de wettelijke status van de slavernij werd afgeschaft. Wanneer thans dus een slaaf wegl loopt, kan zijn meester hem niet door de politie of het gerecht terug laten halen.

Jaren te voren had de Engelse koloniale specialist lord *Lugard* gerapporteerd, dat deze geleidelijke vrijmaking de voorkeur verdiende boven plotselinge algehele afschaffing van de slavernij, want waar moet men in het laatste geval werkgelegenheid voor de honderdduizenden bevrijden vandaan toveren? Ongetwijfeld zullen er nu nog wel slaven in Ethiopië zijn. De ervaringen in de Europese koloniën in Afrika, waar slavernij en slavenhandel reeds lang verboden waren en desondanks jaren na de officiële afschaffing nog slaven bleken voor te komen, maken ons sceptisch. Bovendien bestaat in Arabië de slavernij nog steeds en de aanvoer geschiedde altijd uit Afrika. Zolang zulk een afzetgebied in de nabijheid aanwezig is, zullen vermetele lieden ook de gewenste koopwaar trachten te leveren, als ze duur genoeg betaald wordt.

Er worden dus sporadisch nog wel slaven geëxporteerd vanuit de kleine havens aan de Rode Zee naar Arabië. De handelaars verschepen koffie of huiden en smokkelen dan enkele jeugdige personen mee. De Britse gezant in Ethiopië heeft aan een commissie van de Anti Slavery Society verklaard, dat deze handel door de strenge maatregelen van Haile Selassie en door de controle, die de Britse sche-

Dr D. H. Prins: Gedachten over de menselijke vrijheid (3)

Het deterministische uitgangspunt is een generalisatie (veralgemening) van een stelling uit de negentiende-eeuwse natuurkunde, die nu niet meer in haar volle omvang geldt. Derhalve is bij het vooropstellen van deze gedachte in het wetenschappelijk onderzoek op andere terreinen voorzichtigheid geboden. Uiteraard wordt in het wetenschappelijk onderzoek deze voorzichtigheid betracht. Daarbuiten door degenen, die de resultaten van de wetenschap in de gepopulariseerde vorm in het geestelijk leven een rol laten spelen, echter niet. Daar betreft men het terrein van wat m.i. ten onrechte een wetenschappelijke wereld- en levensbeschouwing genoemd wordt. Daar vindt men ook nu nog telkens weer het deterministisch uitgangspunt als grondslag van zulk een wereld- en levensbeschouwing. Men aanvaardt die dan alsof twijfel aan de juistheid ervan onmogelijk, want in strijd met de wetenschap, zou zijn.

Welnu, wie aldus te werk gaat behoort er zich rekenschap van te geven, dat hij de deugdelijkheid van deze grondslag niet kan verdedigen met een beroep op haar onverkorte geldigheid binnen de grenzen van het natuurkundig onderzoek, nog afgezien ervan of dit argument, als het geldig was, voldoende zou zijn. Hij spreke dan duidelijk uit, dat hij die grondslag zonder nadere rechtvaardiging, dus dogmatisch, vooropstelt en zij er zich van bewust, dat zijn levensbeschouwing principiële niet verschilt van welke andere dogmatisch gefundeerde levensbeschouwing ook.

Er zijn, sinds de omwenteling in de theoretische natuurkunde haar beslag kreeg, filosofen bezig geweest uit de nieuwe theoriën argumenten te putten ter

ondersteuning van hun indeterministische (indeterminisme = de leer, die zegt, dat de loop der gebeurtenissen niet gedetermineerd is) opvattingen. Dat lijkt mij ontoelaatbaar, evenzeer als de generalisatie, welke in de negentiende eeuw uit de rol, die het causaliteitsprincipe in de toenmalige physica speelde, tot het determinisme besloot. De gemaakte fout is in beide gevallen dezelfde, al voert zij in haar consequenties (gevolgtrekkingen) tot diametraal (lijnrecht) tegenoverelkaarstaande resultaten. Zij spruit voort uit de neiging, die Whitehead hekelt, als hij schrijft: „Niets is merkwaardiger dan het zelfvoldane, dogmatische geloof, waarmee de mensheid in elke periode van haar geschiedenis de dwaling koestert, dat de kennis, welke in die periode haar eigendom is, voor altijd gelden zou. Sceptici en gelovigen zijn in dit opzicht geheel gelijk aan elkaar.”

Ik denk hierbij niet aan de pogingen door natuurphilosophen van naam ondernomen om, naar analogie van overeenkomstig de door Bohr ontdekte complementaire (letterlijk: aanvullend, volledig makend) natuurbeschrijving, het woord wilsvrijheid bruikbaar te maken voor een wetenschappelijke beschrijving van wat er zich in de mens afspeelt, een mogelijkheid door de neo-positivist (positivisme = wijsgerig stelsel, dat het weten bepaalt tot datgene, wat men met de zintuigen kan waarnemen) Philipp Franck zeer reëel genoemd. Dit soort beschouwingen (o.a. van Bohr en van Schrödinger) werkt verhelderend en vervalt niet in de hier gesignaleerde fout. Echter zij vallen als te technisch buiten het raam van deze overdenking en ... zijn voor het bereiken van het doel, dat ik mij stelde gelukkig niet onmisbaar.

Dr D. H. PRINS

pen op de Rode Zee uitoefenen, vrijwel onmogelijk is geworden.

Zo optimistisch als de gezant kunnen wij echter niet zijn. Het lijkt niet mogelijk in de vele baaien en bij de vele eilandjes alle Arabische schepjes met eventuele smokkelwaar in het oog te houden. Daar staat tegenover, dat door de recente vereniging van Ethiopië met Eritrea en door de aanleg van wegen de keizer effectiever controle over de gebieden langs de Rode Zee kan uitoefenen. Vast staat in elk geval, dat door de maatregelen van de keizer slavernij en slavenhandel zo goed als geheel tot het verleden behoren.

Ook op andere maatschappelijke gebieden heeft de Keizer hervormingen doorgevoerd, waarvan wij alleen noemen de zeer belangrijke herziening van recht en rechtspraak. Het oude jus talionis: oog om oog, tand om tand, bloed om bloed, heeft hij vervangen door een nieuwe wetgeving in zeer veel humaner geest. Ongetwijfeld zal Haile Selassie in de geschiedenis van zijn land blijven voortleven als de keizer, die tot de hervorming van Ethiopië van een middeleeuwse in een moderne staat de belangrijkste bijdrage heeft geleverd.

J. BRUMMELKAMP.

IN GOED GEZELSCHAP (6)

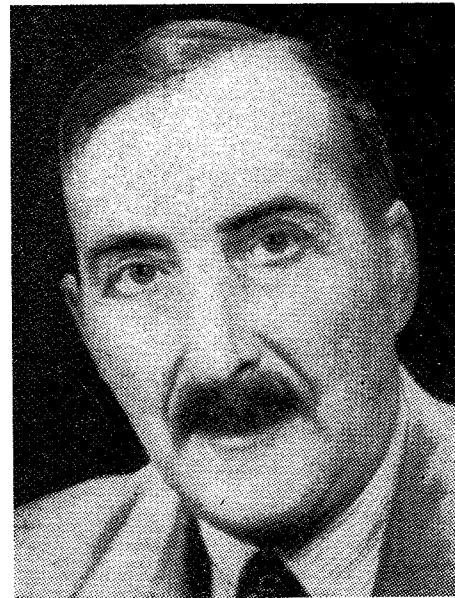
TOEN wij anno 1930 een deel van onze vakantie in Oostenrijk doorbrachten, hebben wij in Weenen kennis gemaakt met een bijzonder slag mensen. Het waren intellectuelen, die hun Joodse cultuur met de Weense hoffelijkheid vermengden. Fijne geesten, wier humanistische levensbeschouwing, progressief optimisme en zachtzinnige tegemoetkomendheid weldadig aandeden, vooral wanneer men, als wij, uit het toen reeds ver-Hitlerde Neurenberg naar deze volkomen tegenovergestelde sfeer verhuisde.

Wij hebben bij deze excursie het voorrecht gehad, een middag de gast te zijn van Stefan Zweig in zijn landhuis op de Capucijnenberg te Salzburg. Te midden van dit aan kunstschaten, literaire verzamelingen en bibliophiele bijzonderheden zo rijke milieu hebben wij genoten van het gesprek met de schrijver van een reeks boeken, waarvan de catalogus — de vertalingen inbegrepen — toen reeds een goede veertig bladzijden telde. En wat de vlotte causeur sprak, ademde dezelfde geest als wat hij in die boeken had geschreven.

STEFAN ZWEIG openbaarde niet alleen de Joods-Weense charme, waarmee wij in aanraking waren gekomen, maar hij bleek ook, wat hij altijd had willen zijn, Europeaan in de zin, die hij en zijn toenmalige geestverwanten aan dit woord hechtten: boven-nationaal pacifist en humanist, hater van alles wat de volkeren scheidt en strever naar alles wat ze verbindt. De eerste wereldoorlog had deze mensen tot een humaan protest bijeengebracht: Romain Rolland, Georges Duhamel, Andreas Latzko en zovele anderen. Zij verafschuwden het geweld, maar konden desondanks geloven, dat er sinds 1914 iets groots met de wereld gebeurde. In het bovenaangeduide gesprek profeteerde onze gastheer, dat een betere samenleving zou aanbreken, nu de regeerders geleerd hadden waartoe oorlog leidt; nu de democratie onrecht herstelde; nu de arbeider, de jeugd en de vrouw uit de onbewustheid ontwaakten; nu men door de onzekerheid van het oppotten had geleerd van het ogenblik te genieten; nu grote volken als Rusland, China, Indië mede de leiding namen in het ontwikkelingsproces.

Wanneer wij thans aan dit bezoek terugdenken, begrijpen wij, op hoe grondige en wrede wijze de ballingschap de geest ook van de bezonnenste en moedigste mens kan vernietigen. Wat moet Stefan Zweig hebben geleden, voordat hij, berooid en berooft van al wat hij in zijn vruchtbaar leven tot stand had gebracht, op 27 Februari 1942 in Petropolis (Brazilië) een eind aan zijn leven maakte!

Toen hij in 1931 zijn vijftigste verjaardag vierde, heeft hij heimelijk de wens gekesterd, dat er iets mocht gebeuren, wat hem uit zijn verzekerde positie zou halen en waardoor hij een nieuwe periode zou kunnen aanvangen. Wat in zijn historische biografieën, in zijn romans en in zijn opstellen als een vast thema wederkeert, openbaarde zich ook als persoonlijke overtuiging: dat de mens altijd in zijn bitterste nood en onder de grootste rampen het meeste presteert. „Slechts hij, die de diepte kent, kent het gehele leven”, heet het in zijn „Fouché”. En tragisch doet het achteraf aan in datzelfde boek te lezen, dat de ballingschap een harde leerschool is: „Nooit vermindert de ballingschap bij

*

STEFAN ZWEIG

de waarlijk sterke zijn kracht; integendeel, zij versterkt deze.”

Heeft de schrijver zelf niet tot de „waarlijk sterken” behoord? In de voorrede bij zijn mémoires, die onder de titel „De wereld van gisteren” na zijn dood zijn uitgegeven, deelt hij mee, dat hij deze herinneringen wil te boek stellen, aler zijn leven in het donker zou wegzinken. Hoe kon hij dit donker voorvoelen, terwijl het nog licht was in zijn geest?

WANT tot Stefan Zweig kwamen de gebeurtenissen niet als een ondoorgroondelijke verrassing. Zijn historische kennis en zijn psychologisch inzicht maakten hem duidelijk, wat met bijna noodzakelijke zekerheid geschieden moest en onthulden hem de oorsprongen en oorzaken ervan. Met de scherpzinnige blik van een valk, waaraan ook zijn gelaat herinnerde, doorzag hij zowel het leven van het individu als het lot der gemeenschap. Leerling van Freud, aan wie hij zijn trilogie „Strijd met de demon” heeft opgedragen, was hij op de hoogte van de onderbewuste roerselen, die in het menselijke gemoed de motor zijn van schijnbaar onverklaarbare daden. Bij dit licht bestudeerde hij ook de geschiedenis. „Bijna iedere gebeurtenis,” zegt hij in zijn biografie over „Marie Antoinette”, is weerspiegeling van een innerlijk persoonlijk conflict. Het kleinste drijrad brengt onmetelijke krachten in beweging”. En zo ontleeft hij met het scherpgeslepen lancet van zijn geest het vaak raadselachtige bestaan van vorsten, diplomaten en wereldheersers, en leidt het lot van de door hen beheerste omgeving uit hun wezen af.

Ook Fouché en Napoleon, Calvijn en Castello, Erasmus en Goethe, Maria

Stuart en Maria Antoinette, ze zijn allen „gewone mensen” geweest als ieder onzer. Met behulp van een ontzagwekkende documentatie en een geniale intuïtie dringt Zweig door in de kern van elk mensenzijn, en het leven van de geringste onder hen acht hij van evenveel essentiële betekenis als dat van hen, wier namen de historie bewaart. Iedere mens is voor hem een oorspronkelijke, onvervangbare grootheid, en zijn eerbied voor dit wonder doet hem met een huiver van afschuw staan tegenover al wat de mens als persoonlijkheid schendt. Overal in zijn geschriften belichaamt zich zijn verzet tegen de macht over medemensen, het misbruik door de sterken jegens de zwakken, de dwang, de dictatuur. De wanhopige razernij van de luitenant, die in „Het lam van de arme” zijn vrouw aan Napoleon moet afstaan, de argeloze verbazing van het boekhandelaartje, dat als verdacht van spionage zijn leven verliest, de angst van de uitgewekenen om opgeroepen te worden voor de oorlog, het zijn allemaal uitingen van individuele persoonlijkheden, die onder de molensteen van een anonieme massale machts-machine worden verpletterd.

Dat de ontplooiing van het individu aldus wordt belet, vreet aan het rechtsbesef van deze fijnbesnaarde, gevoelige humanist. Het teloorgaan van de menselijke waardij, die in de laatste noodlotsjaren nog meer omlaaggeduikeld is dan de staatspapieren, heeft zijn weerstand gebroken. Dat men de burger thans onderwerpt aan maatregelen, die voorheen slechts op misdadigers werden toegepast, heeft hem nog niet zo schrijnend getroffen als wel de ervaring, dat onze wereld allengs aan in-humaniteit, rechteloosheid en brutaliteit gewend is geraakt en zich hierbij neerlegt, zoals de vrouw tot haar ge-

wezen man, de luitenant, zegt: „Ze doen immers tóch met ons wat ze willen; ze hebben alles in handen!”

DEZE ervaring heeft tenslotte het leven van de van alles geïsoleerde, vereenzaamde balling in het donker der moedeloosheid doen verzinken. Hij, de volhardende vorser naar de brandende geheimen van mensenleven en lot, zag in deze baaierd van het wereldgebeuren geen licht meer. En dit mysterie heeft hij niet kunnen eerbiedigen. Hoewel hij — zijn posthume studie over Balzac getuigt er nog van — in de geschiedenis, het lot of hoe men het aanduiden wil, tot voor kort nog iets van een logische noodzakelijkheid heeft gezien, bleef voor deze fijnzinnige psycholoog de ontdekking van 's mensen innerlijk, de zelfkennis „de steeds koener te volbrengen en toch onoplosbare taak van onze wetend geworden mensheid.” Met dit zoeken naar de mens is Stefan Zweig een der eerbiedwaardigste en kundigste humanisten geweest in de klassieke zin van het woord.

H. G. CANNEGIETER.

Macht in deze wereld

Over het wel zeer actuele onderwerp „Macht in deze wereld” schreef prof. dr R. F. Beerling, hoogleraar in de wijsbegeerte in Djakarta, een artikel in „Het Farool” (3 September) waaraan wij o.m. het volgende ontleenden:

„Lange tijd heeft men gemeend, dat jde macht voorbestemd en bezig was uit de wereld te verdwijnen, dat zij door de gestadige toeneming der beschaving en een meer rationele inrichting der maatschappij langzamerhand zou afnemen, totdat er uiteindelijk in het geheel geen macht, maar nog slechts recht, vrijheid, humaniteit en vrede-in-permanentie zouden overblijven. Men zag de macht onderworpen aan een onweerstaanbaar proces van sublimering of verdamping, waardoor haar scherpe klauwen geleidelijk tot fluwelen handschoenen werden. Zij werd opgevat als een rand- of oppervlakteverschijnsel, aan natuurlijke slijtage onderhevig, dan wel door grote krachtsinspanning weg te organiseren.

Wij, hedendaagse mensen, weten beter. En wat wij beter weten is slechter dan de vroegere hebben gedacht. Wij weten namelijk, dat de macht uit de wereld niet verdwijnen zal. Wij mogen er evenmin illusionisme als cynisme aangaande de macht op nahouden, maar realisme. Realisme aangaande de macht betekent realisme aangaande de mens. Het vroegere denkbeeld, dat de macht met het boze verzeenzelvigde is eenzijdig. Macht is ethisch neutraal. Het komt er op aan, wat de mens ermee doet. Men moet dus weten wat de mens is om te kunnen weten wat macht te betekenen kan hebben. Is de rol van de macht huiveringwekkend in deze wereld, dan is er voor de mens reden te huiveren voor zichzelf, niet voor iets buiten of boven hem”.

IK denk er ZO over

In „M. en W.” van 4 September '54 komt in een artikel van mevrouw Meltzer-Sluiser het volgende voor: „Maar voor een grote massa van atomen kan men statistisch wel het gedrag voorspellen. Men kan dus aannemen, dat er voor de materie geen „vrijheid” bestaat, maar dat ieder verschijnsel gedetermineerd is.”

Deze gevolgtrekking komt mij aanvechtbaar voor. Waarom zouden er geen verschijnselen zijn, die slechts van enkele atomen afhangen?

Ik kan mij b.v. een zeepbel denken, die en rechts en links op het punt staat van te barsten, waarbij het slechts van enkele atomen zal afhangen aan welke kant de breuk zal plaats vinden. Dat de kans hierop klein is, doet er niet toe; het gaat slechts om de theoretische mogelijkheid.

Omtrent de al- of niet-geldigheid van het determinisme zal de mens met zijn beperkte geestvermogens wel geen uitsluitel kunnen geven. M.i. zal hij er in moeten berusten, dat geen alwetendheid voor hem is weggelegd.

C. v. E. TENGBERGEN.

Omtrent dit probleem verschijnen juist enige artikelen van dr Prins in „Mens en Wereld”, waarnaar ik liever verwijs dan dat ik er zelf dieper op inga. Ik wil alleen nog even de begrippen voorspelbaarheid, causaliteit en gedetermineerdheid nader toelichten. De onzekerheidsrelatie van Heisenberg toont de principiële onmogelijkheid om de causaliteit van de betreffende verschijnselen aan te tonen. Maar daarmee is volgens mij nog niet bewezen dat

Landdag van „Socrates”

„Overtuiging en objectiviteit” was het onderwerp tijdens de tweede landdag van de wetenschappelijke sectie der humanistische stichting „Socrates”, gehouden op 24 October in het gebouw van de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort. Rond tachtig belangstellenden volgden de inleidingen van prof. dr L. van der Wal en drs H. Redeker.

Prof. Van der Wal besprak vooral — uitgaande van de klassieke waarheidsdefinitie, dat een oordeel waar is, wanneer het overeenstemt met de werkelijkheid — de draagkracht van het wetenschappelijke oordeel en de grenzen der objectiviteit. Tegen het goochelen met twee waarheidsbegrippen nam prof. V. d. Wal fel stelling. Drs Redeker bracht in zijn inleiding naar voren, dat hij het voor een groot deel eens kon zijn met het standpunt van prof. Van der Wal. Hij wees er echter op, dat waar object en subject (het onderwerp van waarneming en de waarnemer) samenvallen, de objectiviteit van oordelen in gedrang komt. Hij sprak zich in dit verband uit voor een anthropologische filosofie (wijsbegeerte, die geheel uitgaat van de mens en in haar beschouwingen de plaats van de mens in het grote geheel tracht te bepalen), die op haar beurt nauw grenst aan de gebieden der psychologie.

De discussie met de inleiders werd voorbereid in vier groepen van deelnemers onder leiding van prof. mr H. R. Hoetink, F. P. Huygens, prof. ir J. P. Mazure en dr D. H. Prins. In de discussie kwam o.a. naar voren, dat de bepaaldheid van de wetenschappelijke onderzoeker zo al niet ten aanzien van de resultaten van het onderzoek op zichzelf, dan toch ten aanzien van de keuze van het onderwerp, van de methode en van de opstelling van hypothesen, tot uiting komt (zijn bepaaldheid leidt tot „blinde vlekken”), en wel des te meer, naarmate de relatie tussen object en subject sterker is. Mx.

Mevrouw C. E. Meltzer-Sluiser schreef in het no. van 4 September een beschouwing over „Determinisme, vrije wil, schuld en verantwoordelijkheid”. Zoals de redactie verwachtte prikkelde dit artikel tot reacties. Twee er van — van de heren W. Verhey en ir M. W. Polak — plaatsten wij in het no. van 4 October, de derde, van mej. dr C. van Ebbenhorst Tengbergen, hielden wij even vast opdat dr Tengbergen haar kritiek ietwat uitvoeriger zou kunnen weergeven. Dit is thans geschied, wij plaatsen haar stukje hierbij, en de commentaren van mevrouw Meltzer op alle drie artikeltjes. — Red.

deze processen niet causaal verlopen. Alleen is nauwkeurige waarneming van de toestand en daarmee de voorspelbaarheid van de verschijnselen uitgesloten. Maar volgens mijn verdere beschouwing is causaliteit geen voorwaarde sine qua non voor de gedetermineerdheid (die vrijheid uitsluit) van de materiële verschijnselen. Deze volgt naar mijn mening uit de opvatting van het kosmische zijn als tijd-ruimte waarin alles is.

Het betoog van de heer Polak is moeilijk toegankelijk voor discussie. Hij gelooft niet dat wij een absolute uitspraak kunnen doen over de kosmos. Ik meen van wel en voel mij hierin gesteund door Plato, Einstein e.a. Hij v.ndt, dat als wij goed en kwaad als typisch menselijke begrippen geen absolute kosmische waarde toekennen er ook geen reden is om noodzakelijkheid en toevalligheid aan de kosmos toe te schrijven. Ik zie het verband niet. Hij veronderstelt dat de kosmos toevallig gedetermineerd zou kunnen zijn. Ik meen dat de kosmos noodzakelijk gedetermineerd is en heb hiervoor in mijn artikel de argumenten geleverd. Een kosmos, waarin ook maar iets toevallig is, of nog erger die toevallig toevallig is, kan ik mij niet indenken.

De heer Verhey wil ik dank zeggen voor de aangehaalde woorden van Jung. Ik zou er dit nog aan toe willen voegen: ik ben geen fatalist en beschouw de mens niet als een pion die wordt geschoven, maar als een levend wezen dat zijn eigen weg bepaalt. Deze weg zie ik niet als geheel oorzakelijk gedetermineerd maar als een totaliteit met een tijdruimtelijke structuur. Ik beschouw het als een humanistische opgave deze inzichten om te zetten in een redelijk gefundeerde, tegelijk moedige en deemoedige levenshouding.

C. E. MELTZER-SLUITER.

MENS EN WERELD

Verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr H. Bonger. Redactie-secretaris: J. van Straten, Goethelaan 73, Utrecht. Telefoon: 21563. Administratie: Bleyenburgerstraat 1, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro: 304.960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— p. regel. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,— p. jaar, voor niet-leden f 5,—. Buitenland f 6,—. Losse nummers: f 0.20.

Kerstkamp op „De Ark”

Natuurlijk wordt er ook dit jaar weer een Kerstkamp georganiseerd en — haast even natuurlijk! — heeft het echtpaar Terlingen weer de leiding er van. Van Vrijdagavond 24 tot Zondagavond 26 December wordt er een programma afgewerkt, dat klinkt als een (kerst)klok, terwijl van de culinaire verzorging en de sfeer het beste verwacht mag worden. De prijs bedraagt f 12,—, vanaf Vrijdagmiddag tot Zondagavond, tot Maandagmorgen f 14,— per persoon. Men kan natuurlijk ook eerder komen, n.l. de 21e, of langer blijven, n.l. tot 31 December. Tot dit kamp kunnen — helaas — geen kinderen worden toegelaten.

Meldt U spoedig aan, want de belangstelling is wéér groot, bij: „De Ark”, Belvédèrelaan 14, Nunspeet.

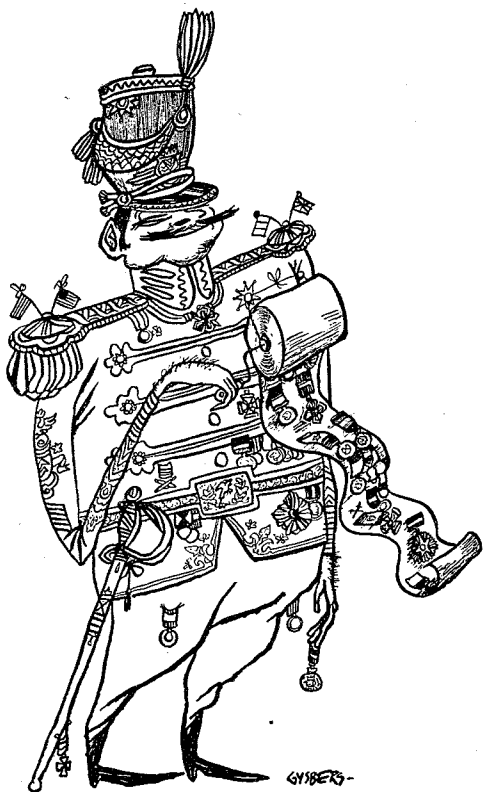
Kent U het **QUAKER** Maandblad **DE VRIENDENKRING?**

De adm., Pauwenlaan 52, den Haag, zendt U gaarne 3 opeenvolgende gratis proefnummers. Jaarabonnement f 4.— of f 5.— naar keuze.

Welke jonge vrouw is genegen, tegen kleine vergoeding, mijn gezin van 3 jonge kinderen te verzorgen? Event. huwelijk. Brieven onder no. Nov. 1.

Dame, Engels M.O., terug uit Engeland, geeft gram. en conv. lessen. Br. no. Nov. 2 of tel. 727956, A'dam.

Lopende-band-werk . . .

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel „Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris W. DE HAAS, Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

Wat leeft er onder de jongeren?

DE LIBERTIJN

maandblad voor jongeren
uitgave: humanistische jongeren gemeenschap

abonn.: f 1.50 per jaar

Redactie-secretariaat: Willaertstr. 12 III, Amsterdam Zuid I.

Betalingen: Giro 13500 t.n.v. Gem. Girokantoor Amsterdam t.g.v. rek. L 2888 De Libertijn.

HUMANISTISCHE WEEKKALENDER 1955

Het schild van deze kalender is een prachtige reproductie van de ets „DE MAAIER” van Jacobus van Looy.

De teksten werden gekozen door H. G. Cannegieter en prof. dr. Garnt Stuiveling.

Een prachtig en smaakvol geschenk en een vreugde om zelf te bezitten.

Prijs f 1.75

Bestellingen bij de gemeenschappen of bij het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Bleyenburgerstraat 1, Utrecht, Postgiro 304960.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr W. J. Jong en H. Kuysten. Administratieadres: Chr. Bennekerslaan 22 D, Rotterdam (O.). Abonnementprijs f 3,— per jaar.

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op toepassing van lage crematie-tarieven. Gezinscontributie f 3.— per jaar. De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden.

Alle gewenste inlichtingen: Hoofdkantoor Riouwstr. 186, Tel. 554797, 'S-GRAVENHAGE.

N.V. LEVENSVZERKERING-MAATSCHAPPIJ

AURORA OPGERICHT 1887

AMSTERDAM - HERENGRACHT 62 - TEL. 47006-42878

KAPITAAL- - LIFRENTE- - VOLKSVZERKERINGEN

en . . . het veelgevraagde

AURORA SPAARCERTIFICAAT

(3% RENTE EN EEN GEGARANDEERD SPAARKAPITAAL OOK NA OVERLIJDEN)

Vraagt vrijblijvend nadere inlichtingen